

«ПОЕЗІЇ ЖИТТЯ — ПРАВДИВІ СВДІК!» _____

У цьому спогаді про Анатолія Павловича Непокупного висвітлюються здобутки вченого в галузі шевченкознавства, а також здійснюється спроба концепто-тематичного аналізу його поетичних творів.

Ключові слова: історико-культурологічне тло, знаки культури, паспортизація, змістова гра, концепт.

Мені пригадалася назва оповідання В. Рачіцкаса в перекладі Анатолія Павловича «Страшенно нецікава людина»¹. Так от, що стосувалося видатних творчих особистостей, йому було все цікаво, він володів талантом «намивати золото» деталей. Це було яскравою особливістю підходу Непокупного як вченого і поета. Йому було властиво звертати увагу на те, на що не звертали інші. Уявний список імен, які «населляли» творчу майстерню дослідника був би нескінченним...

Подією в шевченкознавстві вважається художньо-документальне есе «Балтійські зорі Тараса»², якому передував розділ «Балтійські сюжети Кобзаревго шляху» відомої монографії «Балтійські родичі слов'ян»³. Есе було наслідком, як зазначав сам автор, «тривалих пошуків у галузі мовних та культурно-історичних зв'язків балтійських і слов'янських народів»⁴. Дослідникові пощастило знайти Шевченкові адреси у Вільні, де поет перебував у 1829–1831 рр. Вивчаючи архіви, зокрема сина Енгельгардтів, члена-кореспондента Петербурзької АН В. П. Енгельгардта, автор прагнув до максимальної паспортизації. Встановлено, що з вересня 1829 р. по вересень 1832 р. юний Тарас у ролі кімнатного козачка жив у Литві. Простежуючи оточення Енгельгардтів, Анатолій Павлович доходить парадоксального висновку, що це подружжя «працювало» на мистецьке зростання Шевченка. Непокупному вдалося відтворити культурно-мистецьке середовище, в якому жили Енгельгардти на колишній Замковій вулиці, відшукати зв'язок із Віленським університетом. Як пише Анатолій Павлович, «..тема музики в оточенні Шевченка освячена ім'ям» Михайла Глінки, з яким пані Енгельгардт перебувала у родинних стосунках. Автор підкреслює, що Софія Григорівна була жінкою високого розумового й естетичного розвитку. У Петербурзі вона спілкувалася з багатьма діячами російського мистецтва і літератури (згадаємо багато в чому автобіографічну повість Шевченка «Варнак»). Анатолій Павлович знайшов підтвердження того, що Тарас співав «під гітару». Окремий розділ присвячений колу художників, які спілкувалися в той час із цією сім'єю. Серед розшуканих

¹ Рачіцкас В. Страшенно нецікава людина. Оповідання // Барвінок.— 1987.— № 6.— С. 20–21.

² Непокупний А. Балтійські зорі Тараса. Литва в житті і творчості Т. Г. Шевченка // У Вільні, городі преславнім...— К., 1989.— С. 151–350.

³ Непокупний А. Балтійські родичі слов'ян.— К., 1979.— 183 с.

⁴ Непокупний А. Балтійські зорі Тараса...— С. 152.

свідочтв — портретний малюнок К. Брюллова невідомого митця, авторство якого так хотілося встановити захопленому вченому. А перед моїми очима — інша картина: «Літня жінка біля каміна» Якобуса Врела — єдина репродукція в кімнаті Анатолія Павловича, де головними «дійовими особами», безумовно, були книжки, переважно наукового змісту, що віддзеркалювали фахові шляхи їхнього власника. Зображена жінка, повернута спиною до нас, вражала своєю матеріальністю й примушувала думати про ранню втрату матері. Але любов і зв'язок із нею пройшли крізь його життя. Ось як пише він про своє «літнє сирітство»:

Онуків провідаєш, мамо,
Вві сні ти й до мене прийди —
Умийсь твоїми руками,
Не зливши ні краплі води ⁵.

Анатолій Павлович був людиною пристрасною і художньою. Сенсом його життя було слово. Він вивчав слова, грався словами, збагачував їх відтінками асоціацій. Володів поетичним словом. Радів і посміхався кожній мовній «знахідці».

Юстінас Марцінкявічюс у своїй передмові до збірки віршів А. Непокупного «Золото вікон», що побачила світ 1989 року, наголошує на думці, що досвід наукового мислення формує філософську поетику Непокупного. «Вірш Анатолія Непокупного інтелектуальний за походженням, він спирається на знаки історії та культури» ⁶: це імпресіоністичні фрагменти з життя творців літератури, музики, живопису. «Мов сирота, на березі річки у Вільні стоїть Шевченко; у Франції неждано по-українськи промовляє Гоголь; зі Швейцарії уявою поривається до Києва...Райніс» ⁷, долі Майроніса та Креве перетинаються з Київським університетом.

Поетичні рядки звучать як кредо автора:

І скільки не буде покликань,
Не знайде святішого світ —
Леліяти золотого вікон,
Намите за тисячі літ ⁸.

Цей образ доповнюється іншим, пронизаним темою самотності: поет звертається до скляра:

Адже це ти в мою квартиру
Приніс бракованого скла !
Як з дому йду, то вікна в нормі,
Та як вертаю в темноті,
Усі шибки у мене чорні,
А у сусідів — золоті ⁹.

Постійним символом поетичної картини світу митця виступає водна стихія. Образи води, дощу, крапель, ріки, моря виникають як щось живе, змінне, омріяне та прекрасне. Вони — як злет душі, надія:

У тумані чи білім диму
Ще дрімає ріка безіменна ¹⁰.

І кому як не мовознавцю так хочеться надати назви цим почуттям...!

І хоч народи в світі — стоязики,
І кожний з карти різно промовля,

⁵ Непокупний А. Золото вікон. Поезії / Передмова Ю. Марцінкявічюса.— К., 1989.— С. 103.

⁶ Там же.— С. 5.

⁷ Там же.

⁸ Там же.— С. 7.

⁹ Там же.— С. 108.

¹⁰ Там же.— С. 99.

Течуть в піснях їх однойменні ріки,
Як ще одна в них мова і земля¹¹.

Повертаючись до улюбленої шевченкіани, Непокупний знаходить такі слова:

Дрібнота справ
Лишилась на папері,
Що жив поет —
Писалось на воді.

.....
Цвіли садки,
Співали соловейки,
Мов сиротя,
Стояв він на ріці,
А хлопчачи
На другий бік Вілейки,
Як в майбуття,
Жбурляли камінці...¹²

І далі завершує:

Та, дум своїх
Уже сгнучши дна,
Він не міняв
Литви на Україну,
Бо кожна з них
Була в душі одна¹³.

Наскрізною темою поезики Непокупного є зв'язок поколінь, неперервність часу, що здійснюється завдяки духовним надбанням, закріпленим у матеріальних носіях — витворах мистецтва, архітектури, знакових реаліях, артефактах і насамперед у мові. Культурно-історичні нашарування становлять формувальний елемент філософської поезії автора. І справді, красномовна «пам'ять слів»! Хрестоматійним видається вірш «Предковичне слово»¹⁴. Мовні знаки, сповнені історичними конотаціями, сприймаються поетом як послання в нашу епоху.

Не знехтуй мовою свого народу —
В якій би шані інша не була!
Потребу вдовольниш з водопроводу,
Та спраглу душу — тільки з джерела¹⁵.

Антитезовим до концепту *води* — у різних його виявах — є образ *каменю*, що простежується в багатьох віршах А. Непокупного та символізує матеріальну сторону духовності. Саме цей знаковий носій і забезпечує зв'язок часів. Згадаємо вірш «Мотив Олександра Блока»:

І на Неву вертасм знову
Услід поету в ніч німу,
Де в камені застигле слово
Стоїть як пам'ятник йому¹⁶.

Властивою авторові залишається змістова гра:

Чи ми загиблих втішимо тим каменем,
Котрий обтешемо, щоб скинути з душі?¹⁷

Продовжуючи думку, він знову стверджує:

О, скільки каменю уклали люди
У твердь доріг, що з'єднують міста!
Та найміцніша шляхова споруда
Яку будують з голосу вуста¹⁸.

¹¹ Там же.— С. 36.

¹² Там же.— С. 47.

¹³ Там же.— С. 48.

¹⁴ Там же.— С. 31.

¹⁵ Там же.— С. 33.

¹⁶ Там же.— С. 55.

¹⁷ Там же.— С. 11.

¹⁸ Там же.— С. 36.

Епіграфом до всього сказаного мали б бути інші рядки:

Поезії життя — правдиві свідки !
Не так, як хміль, ввійдїть ви до голів:
Прекрасна, та коротка пам'ять квітки —
Скромніша, але довга пам'ять слів¹⁹.

Такою яскравою постаттю в науковому просторі Інституту мовознавства, безумовно, був Анатолій Павлович Непокупний. Русист за фахом, балтознавець за покликанням, майстер українського слова, він реформував наш відділ романо-германського мовознавства в напрямі етимологічної індоевропейстики, на широкому історико-культурологічному тлі.

Очоливши його у свій 50-річний ювілей, Анатолій Павлович у властивій йому манері знайомився з майбутніми колегами, відводячи їх в «усамітнені місця», десь в проліт сходів між поверхами інститутів, і розпитував про їхню базову освіту і дослідницькі спрямування. У результаті — зробив усе по-своєму, вимагаючи від підлеглих самостійності та цілеспрямованості, ставлячи дуже високу планку. Особливо цінував самостійність мислення. Якщо в роботі йому щось не подобалося, він виражав це досить емоційно, і його критика була для нас справді рупійним мотивом самовдосконалення. Наукову професію Анатолій Павлович порівнював із балетом, де необхідно багато в чому себе обмежувати, може, навіть не створювати сім'ї, дітей... Проте сам він дуже тягнувся до людей і був усміхненим і тактильним:

Якщо в пустелі, то і храм — не храм,
І звук — не звук, якщо він сам на сам:
Нема краси, коли нема людини.
(«Не залишайте музику саму»)²⁰.

«Коли я не знаю, як жити далі, я працюю», — казав Анатолій Павлович.

У науці і стосунках Непокупний був принциповим, неухильним противником командної адміністративності та стандарту. Як дослідник і творча людина він міг помічати те, що проходило повз увагу інших, деякою мірою йому був притаманний імпресіоністичний підхід. Учений запам'ятався пристрасною, емоційною особистістю, яка могла щасливо радіти та посміхатися кожній новій знахідці — своїй або інших, влучному виразу, віднайденому точному слову... Лінгвістика та літературознавство, поетична практика були обрані ним за покликанням і талантом. У мовознавчих студіях Анатолій Павлович був трохи поетом, у поезії — вченим, у житті — Дон-Кіхотом... Одночасно професор і «вічний студент», неперевершений доповідач. Витончене почуття гумору, бурхливість у поєднанні з делікатністю — такою була його палітра. Свої фундаментальні дослідження міг назвати «нарисами», був здатний надавати значення неймовірним речам...

З його розповіді: «У себе, на Теремках, іду лісом, навколо нікого... Бачу, мені назустріч просувається дуже літня жінка... Я їй вклонився, вона мені теж у відповідь. Уявляєте?!».

Пізнаєте? Він — Непокупний і незабутній...

L. R. KALYNOVYCH

«THE POETRY OF LIFE TRUE WITNESSES!»

The reminiscences throw light upon A. Nepokupnyi's achievements in Shevchenko studies. An attempt has been made to apply the concept and subject analysis to the scientist's verses.

Keywords: historical and cultural background, signs of culture, documentation, content play, concept.

¹⁹ Там же.— С. 19.

²⁰ Там же.— С. 76.